

Migracije in lateralni prostori državljanstva

Definicija in pomen državljanstva ter iz njega izhajajočih državljskih pravic sta se skozi zgodovino nenehno spreminjala, a konstanta njihovih politično-pravnih implikacij je dejstvo, da so jih vedno oblikovale dominantne skupine, torej tisti, ki so se lahko šele z določitvijo nedržavljanov (in njihovo izključitvijo iz polja pravic in dolžnosti na nekem ozemlju) konstituirali kot državljani. Čeprav so različne politične skupnosti temeljile na različnih konceptih teritorialnosti in njenih subjektov, so se herojski državljan bojevnik grškega polisa, rimski državljan patricij, srednjeveški državljan mestni trgovec in buržoazni državljan vedno konstituirali v opoziciji do drugega, do tistega, kar je predstavljalo njihovo zunanost – do žensk, sužnjev, kmetov, rokodelcev, brezdomcev in vagabundov ter drugih »tujcev«, »barbarov«, »primitivcev« ali »odpadnikov« (glej Isin, 2002). Hkrati pa so boji in konstituirajoča moč političnih in družbenih ali »državljskih« praks izključenih vedno znova rušili obstoječe zamejitve in konstituirali nove koncepte, oblike in subjektivitete političnih in socialnih oziroma državljskih pravic in svoboščin.

Vzporedno z nastankom teritorializiranih in strogo diferenciranih držav je potekal tudi proces nacionalne politične identifikacije z državo. Izum tiska in čedalje širša sfera skupne komunikacije sta spodnesla primat latinščine in pripomogla k razvoju skupnosti, ki jo Benedict Anderson poimenuje zamišljena skupnost. Skozi skupne časopise in knjige si je bilo mogoče predstavljati sinhroni in diahroni obstoj več pripadnikov iste kulture, ki je postala nacionalna (glej Curtin, 1997). In medtem ko je bila za Rousseauja država razumljena kot prostovoljna pogodba med državljani, ki v zameno za varnost in nekatere državljske svoboščine (individualna avtonomija, svoboda govora, mišljenja in verovanja, pravica do lastnine in sklepanja pogodb, enakost pred zakonom) priznajo monopol nasilja in suvereno oblast, je to načelo ljudske suverenosti s francosko revolucijo oziroma s francosko revolucionarno ustavo iz leta 1791 pridobilo pomen nacionalne suverenosti. Ljudstvo oziroma državljani so postali nacija. Ta otrok meščanske revolucije, Državljanstvo, ki je konstituiralo državljske svoboščine, iz katerih so se pozneje razvijale politične in socialne pravice, jih je hkrati zamejilo na partikularno in zgolj skozi nacionalnost določeno politično identiteto.

Skupek meja in zamejitev moderne suverenosti pa ni definiral zgolj pravne in politične izkušnje državljan-a, temveč tudi to, kar bi lahko imenovali »politična antropologija, implicirana v modrem evropskem diskurzu državljanstva, torej način, kako je bil posameznik zamišljen in konstruiran kot državljan« (glej Mezzadra, 2002). Lockov koncept posesti in njegovo navezavo na državljanstvo (lastnina je pogoj za državljanstvo), ki ju je razvijal že proti koncu 17. stoletja, moramo razumeti v antropološkem pomenu, saj gre predvsem za imeti v posesti samega sebe, torej za posameznikovo sposobnost, da nadzoruje svoja čustva

in da se disciplinira zato, da bi lahko opravljal tisto delo, ki mu bo na koncu prineslo »materialno lastnino«. Kljub za tiste čase navidezno naprednemu in širokosrčnemu konceptu državljanstva pa je le-to po Locku *a priori* izključevalo ženske, ateiste, norce, reveže in ameriške Indijance. Še več, ravno to Lockovo implikacijo lastnine je pozneje de Vattel v svojem *Droits des gens* uporabil za legitimacijo evropske kolonialne ekspanzije. Po njegovi interpretaciji prebivalcev ozemelj zunaj Evrope ne karakterizira ta posest samega sebe, zato ne bodo mogli nikoli razviti ne koncepta ne prakse ekskluzivne posesti zemlje, ki jo naseljujejo, zato jo lahko »upravičeno« naselijo Evropejci. Če se temu uprejo, jih lahko prav tako »upravičeno« iztrebijo (glej Vattel, 1758).

Izključno nasilje, ki je prežemalo in oblikovalo celotno konstitucionalno zgodovino moderne suverenosti in modernega kolonializma, pa je moralo sčasoma dopustiti možnost, da se v kolonialnem diskurzu in kolonialni administraciji lik konkvistadorja umakne liku legislatorja (glej Guha, 1997). Medtem ko je razlikovanje med državljanom in kolonialnim subjektom ustrezalo drugim razlikovanjem in hierarhizaciji med državljani znotraj metropole (glej Mezzadra, 2005), je hkrati zastavljalo vprašanje načina kolonialnega vladanja. John Stuart Mill razvija logiko »še ne«, kar je impliciralo, da kolonialni subjekti še niso pripravljeni za reprezentativno ali kakršnokoli drugo demokracijo, na začetku 20. stoletja se mu pridruži italijanski pravnik Romano, ki kolonialno podrejenost legitimira s konceptom različne kvalitete zgodovinskega časa v koloniji in metropoli (Romano, 1918). Ta absolutna temporalna meja, ta »metameja, ki je logična posledica delitve na državljana in subjekt, je bila hkrati konceptualno in zgodovinsko implicirana določanju meja med evropskimi nacionalnimi državami, torej v produkciji prostorov, v katere se je vpisala moderna zgodovina državljanstva« (glej Mezzadra, 2005). S koncem kolonializma se absolutna časovna in teritorialna meja, ki je v kolonialni konstituciji ločevala državljana od koloniziranega subjekta, fragmentira in ponovno sestavlja znotraj samih nekdanjih kolonialnih metropol in njihovih satelitov. Priča smo nekakšni reartikulaciji kolonialnega prava, kjer ne velja načelo univerzalne rabe pravnih norm za vse osebe na določenem teritoriju, temveč se pravo aplicira glede na »kvaliteto posameznika«. Eden največjih teoretikov mednarodnega prava Rolando Quadri je nekoč zapisal, da so kolonialni podložniki podrejeni določenemu statusu, ki jim sledi povsod, kjer se nahajajo. Ključnega pomena pri tem ni preprečevanje mobilnosti, temveč njeno zadrževanje in selekcioniranje. Gostota in temporalnost »postkolonialnih mejnih karakteristik« – v obliki različnih institucij in pravnih kategorij, kakršne so Center za tujce, Azilni dom, begunski centri, samski delavski domovi za migrantske delavce, status izbrisanega, ilegalnega, zatečenega ali politično sumljivega – pa sta odvisni od same mobilnosti posameznikov in posameznic ter njihovega statusa, ki se definira na podlagi njihove vključenosti v režim reprodukcije notranjega tgra.

Konstitucija evropskega demokratičnega prostora

Dediščina modernega konstitucionalizma in kolonializma skupaj s posledicami dekolonizacije ter procesi globoke politične in ekonomske transformacije, ki smo jim danes priča na svetovni ravni, se odražajo tudi na procesu vzpostavljanja evropskega državljanstva in iz njega izhajajočih državljan-
skih pravic. Proces evropske konstitucionalizacije, kakor se je odvijal v petdesetletni zgodovini evrop-
skih integracij in se – po zavrnitvi evropske ustave na referendumih v Franciji in na Nizozemskem
– ponovno zaganja danes, je odraz tega konfliktnega prepleta historičnih in ideoloških teženj.

Konstitucije EU, ki se je v konfliktnih ali včasih krožnih tendencah med večjo konstitucio-
nalno pobudo (predvsem Evropskega sodišča) v prid moči Skupnosti ali v prid moči držav članic
razvijala skozi tri ključne konstitucionalne faze (glej Weiler, 2002) – od Rimske pogodbe do
Luksemburškega sporazuma 1970, od tam do Maastrichtske pogodbe in od leta 1992 naprej –
vsekakor ne moremo razumeti v izrazih modernega klasičnega konstitucionalizma. Prej jo lahko
beremo skozi izraze alternativnega toka v moderni, po kateri resnični demokratični potencial ne
izhaja iz konsolidacije oblasti, temveč iz možnosti njenega nenehnega revidiranja. V evropskem
konstitucionalnem prostoru je moč inovacije oziroma konstituirajoče moči in njenega prelitja
v pravno-politične procese fragmentirana, fleksibilna in odprta, saj se nahaja na vrsti različnih
ravni, ki pogosto generirajo konfliktno ali celo antagonistične pobude in procese, s čimer vedno
znova izpodbijajo in renovirajo konstituirani red. Prav tako lahko na ravni konstitucionalne in
teritorialne analize govorimo o soobstoju področij »popolne integracije«, »poglobljenega sodelo-
vanja«, »omejenega sodelovanja« in »razširjene dominacije« (Beck in Grande, 2004: 101–102).
Ta konfliktna simbioza izraža prekrivanje konstitucionalnih krogov in ravni, ki spodbujajo krizo,
dezartikulacijo in posledično transformacijo klasičnega pojmovanja konstitucionalnega reda
(Gley Weiller, 2002; ter Mayer in Pernice, 2003).

Pri tem se odpira ključno vprašanje, namreč vprašanje načina konstitucije evropskega drža-
vljanstva oziroma načina vzpostavljanja evropskega demokratičnega prostora: če je bila v moderni
njegova zamejitev precej jasna in preprosta, saj je bil »teritorij določen v svoji enotnosti kot geo-
grafska sfera partikularne državne suverenosti in partikularnega (nacionalnega) pravnega sistema«
(Mezzadra, 2007), pa se danes nastajajoči nadsistemskega normativni okvir »osredinja na multiplici-
teto globalnih, vendar parcialnih režimov, ki naslavlja potrebe specializiranih sektorjev« (Sassen,
2006: 242), suverenost pa »ostaja sistemska lastnost, vendar sta njen institucionalni vložek in njena
spodobnost legitimiranja ter absorpiranja vse zakonite oblasti, njena sposobnost biti vir zakona,
postala nestabilna« (Sassen, 2006: 415). Ko torej skušamo analizirati vsebino tega evropskega poli-
tičnega prostora in državljanstva, moramo upoštevati predvsem meje, ki ju definirajo. Zdi se, da je
ravno nadzor nad državnimi mejami in migracijskimi tokovi eden ključnih in zadnjih elementov
izvajanja suverenosti nacionalne države, vendar sta se tako sama konstrukcija meje kot način nje-
nega administriranja korenito spremenila. Po eni strani se meje (v kontekstu globalizacije in, kar je
še pomembnejše za to razpravo, v luči konstitucionalizacije EU) deteritorializirajo, kar ne pomeni,
da prostor ali teritorij v konceptualizaciji meje nista več prisotna ali mogoča, temveč da se meje ne
da več zamejiti na natančno določen prostor ali ozemlje, četudi ga nenehno prečijo in določajo:
»Meje so postale mobilne, vendar niso prenehale proizvajati fiksnih mehanizmov zaprtja, postaja-
jo 'deteritorializirane', ne da bi prenehale investirati v posamezne prostore« (Mezzadra, 2007). V
nasprotju s suvereno oblastjo, ki je svoje podložnike obravnavala kot statično in nemobilno kate-
gorijo pravnih subjektov s pravicami in dolžnostmi, biopolitično oblast – katere krepitvi smo priča
zadnja desetletja – njeni subjekti prej zanimajo kot oblika življenja, ki je vpeta v transnacionalne

tokove. Če je disciplinarna suverena oblast ljudi upravljala in jih nadzorovala znotraj zamejenih fizičnih prostorov, ki so ločeno formirali posamezne vidike posameznikovega življenja, pa se v družbi kontrole oblast razprši po celotnem ozemlju, v sklopu migracijske in varnostne politike – prek veleposlaništev ter različnih dvostranskih in večstranskih sporazumov – pa se njene kompetence širijo tudi zunaj EU. Tukaj mislimo predvsem na proces eksternalizacije migracijskega upravljanja in na ustanovitev *Transit Processing Centers*, centrov za pridržanje tujcev, ki jih namerava EU postaviti (oziroma deloma in v različnih oblikah že obstajajo) v državah, kot so Maroko, Libija in Tunizija. S kontinuirano širitvijo in eksternalizacijo dela migracijskega upravljanja onstran zunanjih meja držav članic EU koncept »zunanja meja Evrope« dobiva nove razsežnosti.

Po drugi strani pa različne oblike selekcioniranja in pridržanja tujcev to deteritorializirano zunanjo mejo reterritorializirajo znotraj evropskih držav članic. Praksa zadrževanja in zapiranja »nezaželenih«, »nevarnih« ali zgolj »nedoločljivih« oseb seveda sega globoko v evropsko kolonialno zgodovino, na evropskih tleh pa podobne oblike internacijskih taborišč nastanejo po prvi svetovni vojni (glej Arendt, 2003), njihovo totalitarizirajočo in skrajno brutalno manifestacijo pa razvijeta sledeči fašistični in še posebej nacistični režim. Agamben nam s svojim konceptom golega življenja razloži izkrivljeno dialektiko med vključitvijo in izključitvijo, ki se odvija v takšnem stanju izjeme. Oseba, ki je pravni red ne priznava, ilegalni tujec, je s strani tega istega pravnega reda vključen v institucijo pridržanja, da bi bil lahko ponovno izključen, deportiran z območja veljavnosti tega pravnega reda (glej Agamben, 2004). Kakor bomo videli v nadaljevanju razprave, postaja evropski politični prostor čedalje bolj fragmentiran in aleatoren tudi za različne kategorije začasnih »legalnih« statusov, ki jih proizvajajo in reproducirajo upravljanje evropskega trga dela, ki svojo najeksplicitnejšo prezentacijo najde v kvotnih in krožnih sistemih mobilizacije in selekcije migrantske delovne sile. Balibar ta proces označi za konstitucijo inferiorizirane populacije, ki je »prisiljena živeti permanentno 'na meji', ne povsem znotraj in ne povsem zunaj« (Balibar, 2004).

Razstavljanje in ponovno sestavljanje meje ima torej globoke implikacije za razvoj koncepta evropskega državljanstva, saj se tudi to konstituira kot heterogen prostor in dopušča ponovno rekonstitucijo delitve med državljanom in koloniziranim subjektom, tokrat v samem prostoru evropske konstitucionalizacije. V procesu širitve EU in nastanka ter eksternalizacije novega migracijskega režima lahko torej »mobilnost meja zasledimo tako v njenem pomenu strateškega instrumenta, ki omogoča artikulacijo evropskega prostora s 'sosednimi' državami (in prevod evropskega zakona v druge zakonske ureditve), kot v pomenu biopolitične tehnologije, ki v evropsko državljanstvo vpisuje 'lateralne prostore', okoli katerih se lahko reorganizirajo trgi dela« (Mezzadra, 2007). Nove hierarhije nastajajo na vsaki stopnji pravne regulacije, s čimer prekinjajo tradicionalno homogenost moderne državljanstva. In medtem ko te hierarhije penetrirajo v strukturo evropskega trga dela, vzpostavljajoč posebne »meje produkcije« (glej Rigo, 2007: 191–197), nastajajo »časovne meje« in »čakalnice«, ki »pravno definirajo pogoje migrantov skladno s pravilomčasne narave, kateremu je namenjeno večno reproduciranje samega sebe« (Rigo, 2007: 214).

Neorasizem in genealogija apartheida

Preden natančneje analiziramo konstitucijo časovnih in prostorskih meja, ki v veliki meri definirajo status in pogoje državljanov tretjih držav v Sloveniji in Evropski uniji, si najprej pogledjmo novejšo genealogijo nastanka in razvoja migracijskih politik, praks in diskurzov na njenem ozemlju. Na zelo grob in splošen način bi lahko migracijske tokove razdelili na dve časovni fazi. Prva

generacija se je kmalu po drugi svetovni vojni odvijala predvsem v takratni Socialistični Federativni Republiki Jugoslaviji. Šlo je predvsem za delovno migracijo v razvijajoče se industrijske centre po vsej državi, pri čemer je Slovenija že v sedemdesetih letih postala eno najmočnejših imigrantskih območij v Evropi. Pri tem je treba upoštevati, da so veliko večino te »imigracije« tvorili državljani Jugoslavije iz preostalih jugoslovanskih republik, zato o klasični imigraciji, s katero mislimo predvsem prehajanje državnih meja, ne moremo govoriti. Vendar številne analize takratnega republiškega trga dela kažejo, da se je migracija delovne sile iz preostalih delov skupne države obravnavala kot »uvoz« delovne sile. Nekatere projekcije iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja (glej Vogeljik, 1974) predvidevajo, da v osemdesetih letih primanjkljaja delovne sile v Sloveniji ne bo mogoče nadomestiti niti s čedalje močnejšim spodbujanjem zaposlovanja žensk, s čimer se je torej Slovenija že pred več kot tridesetimi leti orientirala predvsem k zagotovitvi stabilnega pritoka delovne sile z imigracijo.

Vprašanje migracij v Sloveniji po osamosvojitvi postane aktualno v letih 1999/2000, ko lahko govorimo o prenosu evropske migracijske politike v slovensko pravno ureditev migracij, kar je bil pomemben del priključevanja Slovenije k EU. V praksi je to po eni strani pomenilo postrožitev ureditve in prakse azilnih postopkov in postopkov zadrževanja, pridržanja in deportacij, po drugi strani pa se začne prva resnejša regulacija ekonomskih migracij. Državni zbor leta 1999 (Ur. l. RS, št. 40/99) sprejme prvo Resolucijo o migracijski politiki Republike Slovenije, ki je podlaga za nadaljnje pravne in zakonodajne postopke. Resolucija govori o potrebi po novem zakonu o zaposlovanju tujcev, ki ga bo »mogoče uporabiti za zaščito domačega trga dela in uravnavanja novega pritoka delovne sile«. Na podlagi te resolucije in skladno z Državnim programom Republike Slovenije za prevzem pravnega reda Evropske unije do konca leta 2002, je bil 14. julija 2000 sprejet Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (Ur. l. RS, št. 66/00), ki je med drugim zakoličil kvotni sistem zaposlovanja tujcev, s katerim država na podlagi stanja na trgu delovne sile vsako leto določi kvoto delovnih dovoljenj za tujce, ki v skupnem številu ne smejo presežati pet odstotkov aktivnega prebivalstva. Poleg določitve kvote novi zakon uveljavi še regulacijo dostopa do trga dela v odvisnosti od vrste oziroma namena dela in trajanja dejavnosti (različna delovna dovoljenja ter obvezna prijava in odjava dela). V kombinaciji z Zakonom o tujcih, ki zahteva, da mora začasno prebivanje nedržavljan v Sloveniji temeljiti na enem od posebej določenih namenov (delo, študij, združitev z družino itd.), pa pride do tesne soodvisnosti dovoljenja za prebivanje in zaposlitve migrantskega delavca. To je za našo razpravo najpomembnejše.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je 16. 11. 2007 objavilo *predlog Strategije ekonomskih migracij*,¹ ki ugotavlja, da je bil »največji selitveni prirast v Slovenijo v sedemdesetih in v začetku osemdesetih let – okrog 5000 oseb ... Selitveni prirast tujcev in slovenskih državljanov v celotnem obdobju 1993–2004 je bil v povprečju okrog 2000 oseb na leto ... Leta 2005 se je selitveni prirast močno povečal, na več kot 6000 oseb ... Kot kažejo razpoložljivi podatki, je bil približno enako visok ali še višji tudi v letih 2006 in 2007, a nižji od povprečja EU«. Pri tem navaja analize Eurostata, po katerih za Slovenijo »osnovna projekcija prebivalstva predvideva neto selitveni prirast okrog 6000 oseb povprečno na leto, kar pomeni, da naj bi se razpoložljivi obseg delovne sile v obdobju po letu 2020 začel zmanjševati, kar bo potencialno vplivalo tudi na zmanjševanje gospodarske rasti.« Še več, demografska slika Slovenije (kakor tudi celotne

¹ V medresorski delovni skupini, ki je podala temeljna izhodišča in usmeritve za pripravo osnutka predloga strategije, so sodelovali Ministrstvo za finance, Ministrstvo za gospodarstvo, Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Ministrstvo za notranje zadeve, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za okolje in prostor, Služba Vlade Republike Slovenije za razvoj, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj ter Statistični urad Republike Slovenije. Strategija je bila pripravljena v sodelovanju z dr. Felicito Medved.

EU) napoveduje, da bi »kontingent delovno sposobnega prebivalstva in s tem obseg delovne sile ostala bolj ali manj nespremenjena šele ob visokem selitvenem prirastu povprečno okrog 13.500 oseb na leto«. Z drugimi besedami, strategija potrebuje več kot pol milijona migrantov iz tretjih držav v prihodnjih štiridesetih letih, čeprav sočasno resignirano ugotavlja, da dolgoročno niti ta številka ne bi mogla popraviti razmerja med delovno aktivnim in pasivnim prebivalstvom. Zato ni presenetljivo, da sta glavna cilja strategije:

- zagotavljanje priseljevanja, ki bo blažilo učinke zmanjševanja delovno sposobnega in delovno aktivnega prebivalstva in zmanjševalo kratkoročna neskladja na trgu dela;
- spodbujanje priseljevanja, ki bo povečalo inovacijsko in podjetniško aktivnost, ohranjalo oziroma spodbujalo konkurenčnost gospodarstva in povečevalo človeške vire.

Obdobje nastajanja slovenske migracijske ureditve konec devetdesetih let zaznamujeta tudi konec balkanskih vojn in odprtje balkanske migracijske poti, ki povezuje jugovzhod z zahodom. Slovenija se (takrat še kot tranzitna država) sooči z visoko rastjo nelegalnih migracij in skokovitim povečevanjem števila prošenj za azil. Tukaj lahko govorimo o drugi, globalni generaciji migracij in o prvih trenutkih zavedanja širše slovenske javnosti o fenomenu migracij in njegovem razponu. Leta 2004 se v Ljubljani zgradi Azilni dom, ki združuje Sektor za azil, torej procesno-represivni organ pod neposrednim nadzorom Ministrstva za notranje zadeve, ter namestitvene prostore, ki jih vodi civilna administracija s pomočjo socialnih delavcev in prostovoljcev iz nevladnih organizacij in humanitarnih društev. Stavbo na Celovski 166, kjer se je do takrat nahajal azilni dom skupaj s takrat uradno imenovanim Centrom za odstranjevanje tujcev, zaprejo, migrante v postopku identifikacije in deportacije pa skupaj s preostalimi migranti iz podobnih centrov na meji z Madžarsko preselijo v nov Center za tujce v Velikem Otoku pri Postojni. Migracijska politika se centralizira, standardizira in temu primerno tudi zaostri.

Vzporedno z implementacijo represivnih pravno-institucionalnih mehanizmov se v javnosti začne oblikovati množstvo izkrivljenih prezentacij migracijskih tokov, ki jih spodbujajo nekateri vodilni politiki in predvsem nekateri mediji, ki so o migracijah poročali s terminologijo, s katero ponavadi opisujemo naravne nesreče ali nalezljive bolezni. Žal ta redukcionizem in katastrofična spektakularnost nista edini diskurzivni metodi, ki sta zamegljevali in še vedno zamegljujeta ter banalizirata vprašanje gibanja prebivalstev. Ob bok jima lahko postavimo tudi različne utilitaristične in moralistične argumente. Prve, katerih paradigmatični primer je že omenjena Strategija ekonomskih migracij, označuje spriznjenost z dejstvom, da so migracije realnost in da se jih ne da zaustaviti, zato iščejo možnost njihove selektivne zamejitve oziroma selektivne vključitve. Moralistični argumenti pa pozornost usmerjajo predvsem na vzroke migracij, pri čemer se bolj kot na zgibe posameznika ali posameznice opirajo na objektivne okoliščine, ki ljudi silijo v neprostovoljno izgnanstvo.

Čeprav ne moremo zanikati veljavnosti predvsem slednjega argumenta, pa je na tem mestu vsekakor treba opozoriti na nekatere protislovne elemente obeh racionalizacij. Medtem ko je neokolonialni podton v utilitaristični argumentaciji skoraj očiten, pa sta uporaba in učinek moralističnega utemeljevanja precej kompleksnejša. Znano je, da velika večina mednarodnih ter nevladnih organizacij in agencij, ki se tako ali drugače ukvarjajo z vprašanjem migracij – iz lastnega prepričanja ali zaradi soočanja z največkrat migrantom sovražno naravnano večinsko družbo – posega po viktimizacijskem diskurzu »podobe migranta kot šibkega subjekta, ki ga izpraznita lakota in beda in ki potrebuje predvsem *skrb* in *pomoč* ... Pogosto so te podobe igrale glavno vlogo referenčne točke v družbenem tkivu, katerega opustošenje je povzročila kriza drugih 'agencij socializacije', predvsem socialne države in tradicionalnih organizacij delavskega

gibanja» (Mezzadra, 2004). Po drugi strani pa se popolna desubjektivacija migranta ali migrantke zakriva in kompenzira s »poudarjanjem 'pravice do drugačnosti', ki karakterizira 'multikulturalno' razumevanje« in ki se »pogosto razvije v korist stereotipizirane reprezentacije migrantov, v kateri se 'kultura' pogosto razumeva kot element 'folklore', s čimer se zakrije znaten del pluralnosti pozicij in problemov, ki definirajo figuro migranta v sodobni družbi« (Mezzadra, 2004).

Prve akcije v podporo migrantom in proti naraščajoči ksenofobiji so tako neizogibno prinesle tudi prve konceptualne delitve na civilnodružbeno zagovorništvo »šibkih subjektov«, ki stremi k upravljanju pravic znotraj obstoječih normativnih koordinat in na bolj kritične strategije poglobljanja ter širitve pravic in kroga njihovih nosilcev. Medtem ko so slednje vztrajale pri primarnosti subjektivitete migrantov in njihovih praks, ki že s svojo prisotnostjo utelešajo materialistično kritiko mednarodne delitve dela, se je stališče takratnega (levosredinskega) političnega vrha in večine nevladnih organizacij ustalilo pri načelu delitve migracij ter zakoličilo predstavo o »dobrih« političnih migrantih, ki jih je treba zaščititi skladno z azilno zakonodajo, in »slabih« ekonomskih migrantih, ki »zlorablajo« pravico do azila za svoje »špekulativne« in »sebične« namene. Tako konstruirana in desubjektivirana »žrtev« je postala objekt »neorasizma«, ki se v posameznih nacionalnih kontekstih artikulira na različne načine, potisk h konvergenci teh »nacionalnih situacij« pa spodbuja »konstrukcija Evrope« (glej Balibar, 1991). Značilnost neorasizma je njegovo premikanje »med biološkimi in kulturnimi vzorci pojasnjevanja, pripisov in stigmatizacij. Superiornost in inferiornost, vključevanje in izključevanje, se navezujejo na kulturne norme, nato pa se biološko esencializirajo in *vice versa*. V tem pogledu je vsaka konfiguracija rasizma v zgodovini projekcijski koncept, katerega namen je razlaga družbenih razlik, družbene hierarhije in dominacije« (Bojadžijev, 2006).

² Socialni center Rog je eno izmed vozlišč začasne uporabe nekdanje tovarne Rog (glej www.tovarna.org) v Ljubljani, ki se je začela marca 2006. V njegovem okviru je mešana skupina, sestavljena iz univerzitetnih profesorjev, raziskovalcev, študentov, aktivistov, migrantskih delavcev, izbrisanih, prosilcev za azil in oseb brez dokumentov, vzpostavila različna orodja samoorganiziranja: terensko (aktivistično) raziskavo, družbeni prostor svobodne in necenzurirane komunikacije, pravno svetovanje, komunikacijska orodja, izobraževalne dejavnosti. Našteta orodja se oblikujejo na podlagi izhodišča, da vključevanje in aktivna participacija migrantov in drugih marginaliziranih skupin v projektih ali programih, ki jih zadevajo, omogočata identificiranje oblik diskriminacije in izključevanja, definiranje učinkovitih načinov boja za enakopravnost in enake možnosti ter opolnomočenje posameznikov in skupnosti.

³ Glej izjavo *Boj v azilnem domu je boj proti apartheidu* v tej številki.

Od azilnega doma do domopolitike

Kljub številnim akcijam, razpravam, analizam in projektom, katerih cilj je bil opozarjanje na izjemno restriktivno in represivno azilno politiko tako v Sloveniji kot v sami EU, so se zakonodajni postopki in posledične administrativne prakse po vstopu Slovenije v EU še dodatno zaostrovali, njihova kritika pa večinoma ni bila zmožna preseči zanke večne reakcije na oblastne pobude ter začaranega kroga viktimizacije, ki ga ohranja vloga zastopništva inferioriziranih in brezpravnih populacij. Do ključnega preloma v smeri premagovanja ustaljenih civilnodružbenih strategij, torej do afirmacije boja na podlagi avtonomije subjektivitet migracij, je prišlo v začetku leta 2008, ko je v Azilnem domu (AD) na Viču prišlo do poskusa samomora in posledične gladovne stavke dveh ruskih državljanov, ki sta bila pridržana na zaprtem oddelku v sklopu doma. Skupina aktivistov in aktivistk Socialnega centra Rog² je ob tej priložnosti organizirala novinarsko konferenco in spisala izjavo,³ v kateri opozarja na skrb zbujujoč razvoj dogodkov v AD in ugotavlja, da so »dejanja zavračanja in upiranja, ki so čedalje pogostejša med prosilci za azil, legitimen

⁴ Glej *Izjavo prosilcev in prosilk za azil v RS*.

⁵ Javne razprave na Fakulteti za družbene vede, Fakulteti za socialno delo, Filozofski fakulteti in A-Infoshopu na Metelkovi. Glej www.njetwork.org/spip.php?article77.

⁶ www.njetwork.org/spip.php?article49

⁷ www.njetwork.org/spip.php?article80

odgovor na zaostrovanje nasilja nad njimi. Gibanja za pravice migrantov, nevladne organizacije in posamezniki ... že dolgo opozarjajo na zaostrovanje zakonodaje ... Tako v primeru Novele zakona o azilu izpred treh let kot v primeru pred kratkim sprejete tega zakona o Mednarodni zaščiti so opozarjali, da razvoj azilne zakonodaje v Sloveniji suspendira temeljne pravice prosilcev za azil.« Glede na podatek, da prošnja za azil odda približno 500 ljudi na leto, v letih 2006 in 2007 pa je Slovenija status begunca

priznala zgolj trem osebam, v izjavi dodajo še svoje videnje vzrokov čedalje hujšega systemskega nasilja v dveh ključnih migracijskih institucijah: »Odkar ima Slovenija azilno zakonodajo, vlada in parlament sprejemata zakone in druge ukrepe, katerih namen je *de facto* odpravo instituta azila. Število podeljenih azilov in okoliščine, v katerih so prisiljeni živeti prosilci za azil, kažejo na to namero. Nasilje v azilnem domu in v centru za tujce ima ravno to funkcijo – s preventivno vojno proti prosilcem za azil odvrniti druge potencialne prosilce.«

Pretrsljivost razvoja dogodkov v AD ter prostorska in vrednotna infrastruktura, ki jo je omogočal Socialni center, je spodbudila skupino prosilcev, da postanejo protagonisti boja proti kriminalizaciji in dehumanizaciji in da se povežejo v gibanje, ki so ga poimenovali Svet za vsakogar. V svoji analizi azilne politike in azilnih postopkov⁴ so med drugim zapisali: »Smo brez kakršnekoli pravne pomoči, brez podpore organizacij, ki zagotavljajo pravno pomoč, brez odvetnikov, prevajalcev in celo brez informacij o tem, kje bi lahko takšno pomoč poiskali ... Ljudje, ki smo zbežali iz vojnih razmer ali pa iz držav s totalitarnimi ali diktatorskimi režimi, v katerih smo bili na različne načine preganjani, smo se v Republiki Sloveniji srečali z državno mašinerijo, katere cilj je zavrnitev oziroma odvrčanje prosilcev za azil z vsemi mogočimi ukrepi po načelu 'ni človeka – ni problema'. Menimo, da se MNZ oziroma Azilni dom, ki ga predstavlja, pri obravnavi prošenj za azil giblje zunaj pravnega polja. Negativne odločitve se ne sprejemajo na podlagi zakonov in predpisov, temveč na podlagi čustev, 'logičnih izhodišč', predvidevanja in predpostavk o odsotnosti grožnje prosilcu, pa tudi na podlagi merila 'verjamem ali ne verjamem'«. Prav tako spregovorijo o zastraševanju, pritiskih in osebni odvisnosti od osebja administracije in predstavnikov Sektorja za azil: »Pogoji življenja in odnosi med prosilci za azil in osebjem Azilnega doma se definirajo tako, kot da Azilni dom ne bi bil državna institucija, temveč nekakšno zasebno podjetje, kjer se vse odloča na ravni simpatije uprave do delavcev ... Uprava Azilnega doma in pooblaščenec osebe z vsemi mogočimi sredstvi prosilcem za azil dajo vedeti, da so ničvredni in nepomembni, da ne bodo dobili nikakršne pomoči in da je njihova prošnja za azil izguba časa.«

Svoje zahteve, ki so jih skupaj z analizo in obsodbo azilnih postopkov oblikovali na naslednji Karavani Sveta za vsakogar,⁵ rednih skupščinah⁶ v Socialnem centru Rog, komunikacijski akciji pred trgovskim centrom na Viču ter demonstraciji Za svobodo gibanja in pravico do bivanja pred Azilnim domom in v središču Ljubljane aprila 2008,⁷ so strnili v naslednje točke:

- konec kriminalizacije prosilcev za azil in represije nad njimi;
- poštene azilne postopke in prenehanje samovolje uslužbencev MNZ;
- bivanje zunaj azilnega doma za prosilce za azil, ki to želijo;
- prenehanje pridrževanja prosilcev za azil in opustitev zaprtega oddelka v AD ter Centra za tujce v Velikem Otoku pri Postojni;
- prenehanje kaznovanja protagonistov gibanja Svet za vsakogar in njihovo zaščito;
- revizije negativnih odločb, saj so bile izdane na podlagi nepoštenih postopkov;

- spremembo azilne politike v RS, ki naj izhaja iz neodtujljive pravice vsakogar do zaščite pred preganjanjem, načel svobode, enakosti in pravičnosti ter spoznanja o nesprejemljivosti in zločinskosti evropskega režima kontrole nad migracijami, ki pogloblja globalno neenakost in vodi k evropskemu apartheidu.

Ena ključnih zahtev gibanja Sveta za vsakogar, ki se je na podlagi osebnih izkušenj in aktivistične raziskave celotnega procesa migracijskega upravljanja – od prošnje za mednarodno zaščito, procesa obravnave prošnje ter njene zavrnitve oziroma izdaje treh negativov do premestitve v Center za tujce in posledične deportacije – oblikovala v naslednjih mesecih protagonizma, je bila tudi regularizacija tako v Sloveniji kot na evropski ravni. Problem begunske pravne ureditve in njenega izvajanja ni samo v tem, da mednarodne zaščite, kar je od sprejetja novega Zakona o mednarodni zaščiti skupno ime za priznanje statusa begunca in subsidiarne zaščite, v Sloveniji tako rekoč ni. Z zavrnitvijo prošnje je proslincu skladno z Dublinsko konvencijo onemogočeno prositi za azil v kateri koli drugi državi EU. Če ga legitimirajo v kateri izmed njih, sledi avtomatična deportacija v Slovenijo (v Center za tujce). Še več, če zavrnjenega prosilca za azil ni mogoče prepeljati iz Slovenije v matično državo (če ni dvostranskih sporazumov, nepreverljivost identitete) in če preseže zakonsko omejeno trajanje pridržanja v Centru za tujce (šest mesecev z možnostjo podaljšanja za šest mesecev), je le-ta spuščen na ozemlje Slovenije z *dovoljenjem za začasno zadrževanje v postopku deportacije*.

Odveč je omeniti, da dovoljenje za začasno zadrževanje ne zagotavlja nikakršnih pravic in v resnici zgolj varuje golo življenje in omejeno svobodo gibanja v državi. Hkrati je podaljševanje tega dovoljenja podobno kot administrativni postopki v Azilnem domu, prepuščeno arbitrarni presoji posameznih policijskih inšpektorjev v Centru za tujce. Tako je ena ključnih posledic slovenske azilne politike permanentna ilegalizacija oseb, ki se po eni strani ne morejo regularizirati⁸ v državi, po drugi strani pa je ne morejo oziroma ne smejo zapustiti. Postanejo zgolj subjekt v limbu oblasti, državljani zgolj po dolžnostih in brez državljanskih pravic.

Glede na zgoraj omenjena dejstva ni presenetljivo, da se v Sloveniji cilj Strategije ekonomskih migracij po »zagotavljanju priseljevanja, ki bo blažilo učinke zmanjševanja delovno sposobnega in delovno aktivnega prebivalstva«, uresničuje predvsem skozi kvotni sistem zaposlovanja tujcev iz tretjih držav. V Sloveniji število izdanih dovoljenj stabilno narašča vse od osamosvojitve naprej, v zadnjih letih (z izjemo letošnjega, s krizo zaznamovanega leta) pa se je rast še pospešila.

Tabela 1: Prikaz števila delovnih dovoljenj po letih

Leto	Napoteni	Sezonski	Dovoljenje za delo	Celotna kvota
2004	1200	2200	12.400	17.100
2005	1200	2000	12.200	16.700
2006	1300	2700	13.350	18.500
2007	1600	5830	20.900	29.500
2008	2000	8000	20.900	32.000
2009	1500	10.300	11.000	24.000

Vir: ZRSZ; www.ess.gov.si/

⁸ Razen v primeru poroke z državljanom EU, pa še tukaj slovenska zakonodaja določa, da se s poroko ne more regularizirati tujec, ki je v državo vstopil nelegalno. V primeru proslincev za azil je to velika večina. Te določbe posameznih nacionalnih držav sedaj izpodbijajo nekatere sodbe evropskih sodišč, ki postavljajo pravico do združitve družine državljana EU pred diskrecijsko pravico države, da prepove regularizacijo državljana tretjih držav.

⁹ V letno kvoto se ne štejejo migranti, državljani držav članic EU in migranti z osebnim delovnim dovoljenjem.

¹⁰ Dovoljenje za delo je oblika delovnega dovoljenja z vnaprej določeno časovno omejitvijo (ponavadi za nekaj mesecev), na podlagi katerega se tujec lahko začasno zaposli ali dela v Republiki Sloveniji skladno z namenom, za katerega je bilo izdano dovoljenje. Dovoljenje za delo se izda v okviru kvote, določene za posamezni namen, brez dodatnega preverjanja stanja in razmer na trgu dela.

¹¹ Dovoljenje za zaposlitev se izda za čas, ki ga delodajalec opredeli v vlogi, vendar ne more biti daljši od enega leta. Dovoljenje za zaposlitev se lahko izda pod pogojem, da v evidenci zavoda za zaposlovanje ni ustreznih domačih brezposelnih oseb oziroma oseb, ki so glede pravic do zaposlitve izenačene z državljani Republike Slovenije. Dovoljenje za zaposlitev se ob tem izpolnjenem pogoju lahko izda na podlagi vloge delodajalca.

Migrantski delavci trenutno v Sloveniji pomenijo okrog deset odstotkov delovno aktivnega prebivalstva.⁹ Največ jih je iz držav nekdanje SFRJ, med njimi pa jih je večina iz BiH. Njihovo število določa vlada na letni ravni, in sicer glede na dinamiko ponudbe in povpraševanje na trgu dela in glede na merjenje moči med predstavniki delodajalcev in delojemalcev na podlagi pogajanj v Ekonomsko-socialnem svetu. Pri tem je ključnega pomena dejstvo, da se migrantski delavec prek sistema kvot lahko zaposli le v deficitarnih poklicih. Delovna dovoljenja se razlikujejo glede na vrsto dela in glede na trajanje zaposlitve. Delavec po novem Zakonu o zaposlovanju tujcev, ki velja od decembra 2007, lahko pridobi osebno delovno dovoljenje, če je prek kvotnega sistema v Sloveniji zaposlen najmanj dve leti neprekinjeno (!) in to pri istem (!) delodajalcu ter ima najmanj srednješolsko izobrazbo (najprej za tri, po poteku prvega pa za nadaljnja tri leta). Le ta oblika dovoljenja omogoča delavcu, da svobodno (v meri, kot jo lahko državljani EU) izbira delodajalca ter kraj bivanja, vendar je tudi tukaj administrativna praksa taka, da je dovoljenje za bivanje delavca vezano na trajanje pogodbe o zaposlitvi. Migrantski delavci iz tretjih držav, ki nimajo osebne delovnega dovoljenja, lahko pridobijo dovoljenje za delo¹⁰

(sezonski delavci ter napoteni delavci, ki so formalno zaposleni v državi izvora na terenskem delu v Sloveniji) ali dovoljenje za zaposlitev.¹¹

Tabela 2: Veljavna delovna dovoljenja po državljanstvu v aprilu 2009

Območna služba	Veljavna delovna dovoljenja po državljanstvu v aprilu 2009				
	Osebno delovno dovoljenje	Dovoljenje za zaposlitev	Dovoljenje za delo	Brez delovnega dovoljenja	Skupaj
Slovenija	39.306	44.734	8033	5	92.078
Bivše države iz območja SFRJ	36.980	42.952	7496		87.433
Bosna in Hercegovina	20.653	21.870	1778	5	44.301
Kosovo	311	7740	1950		10.001
Srbija	1983	6459	1491	5	9938
Hrvaška	6227	1952	1119		9298
Makedonija	3293	4816	1028		9137
Srbija in Črna gora	4443	4	113		4550
Črna gora	80	111	17		208
Ostale države	2326	1782	537		4645

Vir: ZRSZ; www.ess.gov.si

Za kvotni sistem migracij je ključnega pomena dejstvo, da vzajemno delovanje ureditve zaposlovanja in dela migrantov ter ureditve njihovih tujskih statusov v Sloveniji v praksi pomeni popolno odvisnost delavca od konkretnega delodajalca, kar povzema naslednje pojasnilo Ministrstva za delo:¹² »Delovno dovoljenje in dovoljenje za prebivanje zaradi dela sta dve različni dovoljenji, ki ju izdajata dva različna organa /zavod za zaposlovanje in upravne enote/, vendar sta med seboj povezani. Če tujec torej želi zakonito delati in bivati v RS, potrebuje obe dovoljenji. Delovno dovoljenje je praviloma tudi podlaga za pridobitev dovoljenja za prebivanje, ki se izdaja za enak čas, predčasno prenehanje delovnega dovoljenja pa je tudi podlaga za odvzem dovoljenja za prebivanje.« Pri tem je treba poudariti, da napoteni delavci pogojev za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja ne morejo izpolniti, saj so formalno zaposleni pri delodajalcu, ki ima sedež v njihovi matični državi. S podobnimi težavami se soočajo tudi sezonski delavci, saj zaradi narave sezonskega dela (ki je načeloma časovno omejeno na tri mesece v koledarskem letu in zahteva prekinitve) ne morejo izpolniti pogojev nepretrgane zaposlitve. Do osebnega delovnega dovoljenja se težko prebijajo tudi delavci z dovoljenjem za zaposlitev, saj jim delodajalci to preprečujejo s premeščanjem v različna podjetja.

Odveč je omeniti, da takšna prekršnost pravnih statusov delodajalcem več kot ustreza. Ta faustovska »pogodba o prebivanju, ali natančneje, zelo stroga povezava med ... pogodbo o zaposlitvi in dovoljenjem za prebivanje ... zamaje razlikovanje med 'regularnim' in 'ilegalnim': vezan na oblast volje zasebnega podjetnika, s katerim podpiše pogodbo o zaposlitvi, je 'regularni' migrant dnevno in *eksplicitno* izpostavljen *nestabilnosti* svojega pogoja, grožnji padca v 'nelegalnost' in s tem v 'deportabilnost' v vsakem trenutku« (Mezzadra, 2004). Popolna odvisnost delavcev od delodajalcev

omogoča hipereksploatacijo, saj v primerjavi s komunitarnimi delavci ponavadi prejema precej nižjo plačo,¹³ ta se pogosto ne izplačuje ali se ne izplačuje v celoti, v številnih primerih pa delodajalci ne izplačujejo zakonsko določenih obveznosti plačevanja prispevkov za zdravstveno, socialno in pokojninsko zavarovanje. Delavci so v strahu pred izgubo službe (ki ne nastopi nujno samo z odpovedjo delovnega razmerja, ampak tudi, če delodajalec ne zaprosi za podaljšanje delovnega dovoljenja) prisiljeni pretrpeti vse kršitve, povezane z nespoštovanjem delovne zakonodaje, delovnega časa, dopusta, pravil varnosti pri delu, malice, prevoza na delo in celo pogojev bivanja.

Popolni nadzor delodajalca nad delavcem se namreč ne konča na delovnem mestu, temveč sega v sfero reprodukcije prek institucije samskih domov. Ti so ostalina delavskih migracij v nekdanji Jugoslaviji, ko je bil njihov namen olajšati in povečati mobilnost, saj so se mladi in revni delavci tako lažje odločili zapustiti svoje domove. Kot taki so simbolizirali neko začetno, začasno točko, s katere so si delavci postopoma urejali trajnejšo in udobnejšo življenjsko infrastrukturo. Danes so delodajalci tudi lastniki teh domov ali pa so z njimi tesno povezani. In čeprav gre za zasebno pridobitno dejavnost, na »trgu« samskih domov ne veljajo pravila proste konkurence, saj je mesečna najemnina rezultat monopolnega dogovora med nekaj večjimi lastniki.¹⁴ Bivalne

¹³ Na podlagi številnih intervjujev aktivistov Socialnega centra Rog z migrantskimi delavci v Ljubljani, Novi Gorici in Kranju se je izkazalo, da je večina migrantskih delavcev zaposlena v gradbeništvu, kjer v povprečju delajo od 200 do 240 ur na mesec, povprečni dohodek pa se giblje okrog 500 evrov.

¹⁴ Mesečna najemnina se giblje med 100 in 150 evri in ponavadi vključuje pravico do uporabe postelje v sobi z več sstanovalci ter skupnih sanitarij, ki se načeloma delijo z vsemi prebivalci nadstropja. V povprečnem večjem samskem domu v Ljubljani to pomeni štiri ali pet ljudi v sobi, veliki nekaj kadratnih metrov, in 50 do 60 ljudi v nadstropju, ponavadi brez skupnih prostorov in brez možnosti za pranje perila in posteljnine. Namestitve v barakah (na primer samski dom v lasti državnih Slovenskih železnic na Letališki v neposredni bližini BTC) in občasni izpadi gretja in tople vode so stalnica. Odveč je omenjati popolno zanemarjenost inventarja in posledično nevdržne higienske razmere. V večini samskih domov pravila bivanja določa hišni red, ki ga oblikuje uprava doma brez sodelovanja delavcev in vključuje prepoved obiskov po 20. uri, možnost nenapovedanega preverjanja sob s strani lastnika, pravila vstopanja in izstopanja iz doma ter možnost odpovedi bivanjske pravice zaradi neplačevanja ali disciplinskih kršitev.

¹⁵ Delodajalci ponavadi organizirajo prevoz na delo izključno izpred samskega doma, vsi, ki te storitve ne uporabljajo, pa ostanejo brez nadomestila za potne stroške. Pogosti so tudi primeri, ko delodajalci najemnino za samski dom, ki je v njihovi lasti, odtrgajo kar od mesečne plače, vendar je na plačilni listi ne prikažejo kot take, ampak jo zabeležijo kot materialne stroške. Tako se izognejo plačilu davka, hkrati pa delavcu onemogočijo, da se preseli, saj mu ne bi nehali odtegovati vsote za najemnino. Delavec je s tem prikrajšan tudi pri pokojninski shemi, saj je njegov neto dohodek dejansko nižji od realnega (za višino najemnine).

¹⁶ Nazorni primer takšne reprezentacije migrantskih delavcev brez sodelovanja migrantskih delavcev je letošnji protekcionistični predlog sindikatov o drastičnem zmanjšanju števila delovnih dovoljenj za tujce, ki je bil usklajen na ESS in ga je pozneje potrdila vlada. Tako smo pričali paradoksalni situaciji, ko recimo ZSSS po eni strani v medijskih prezentacijah obsoja življenjske in delovne razmere delavcev migrantov ter apelira na več državne regulacije in vest delodajalcev, po drugi strani pa ne izprašuje režima, ki manipulacije delodajalcev omogoča. Še več, »predstavniki« organiziranega dela ravno z instrumentom državne regulacije zapirajo meje in se bolj kot načela solidarnosti poslužujejo že prej omenjenega načela »ni človeka – ni problema«.

razmere v samskih domovih onemogočajo mobilnost tako v državi¹⁵ kot med državami (združitve družin, četudi formalno dosegljiva, je v teh okoliščinah nemogoča). V razmerah popolne izolacije od družine in večinske družbe so danes samski domovi prej kot mehanizem mobilnosti in integracije instrument zaviranja socialne vključitve v okolje s ciljem, da delavec v trenutku, ko ga delodajalec ne potrebuje več, zapusti državo. Migrantsko delo prek kvotnega režima se tako izkazuje kot najbližja aproksimacija delu kot abstraktnemu blagu, saj pomeni popolno ločitev produktivne in reproduktivne dimenzije. Stroški formacije delavca (izobraževalna, socialna itd.) so v celoti preneseni na matično državo, ki z monetarno stimulacijo zaposlovanja prek svojih Zavodov za zaposlovanje še dodatno subvencionira slovenske delodajalce. To specifično mešanico politik, ki hkrati zadovoljujejo cirkulacijske potrebe svetovne liberalne ekonomije in sekuritaristične potrebe etatiistične nacionalne ideologije William Walters imenuje *domopolitics* ali »domopolitika«. Etimologija koncepta se hkrati nanaša na latinski samostalnik *domus* (hiša ali dom) in latinski glagol *domare* (ukrotiti, udomačiti, v metaforični rabi tudi zavzeti ali 'podrediti ljudi ali skupnosti') (Walters, 2004: 241). Aplikacija domopolitike kot ključnega vzvoda evropske migracijske politike – v nasprotju s populariziranim, vendar povsem napačnim konceptom o »trdnjavi Evropi« – ni »zaustaviti mobilnosti, ampak jo ukrotiti«. Njen cilj ni »splošna imobilizacija, temveč strateška raba nemobilnosti za specifične primere in simultana produkcija (določenih vrst) mobilnosti« (Ibid. 248).

Deloma lahko to skrajno obliko izkoriščanja pojasnimo tudi s šibko stopnjo kolektivnega organiziranja migrantskih delavcev, pri čemer je ključnega pomena dejstvo, da odsotnost formalne

organiziranosti ne pomeni odsotnosti formalne reprezentacije znotraj partikularnega konsenza, ki se odvija v instituciji socialnega partnerstva. Ta se udejanja v Ekonomsko-socialnem svetu (ESS), kjer se predstavniki vlade, delodajalcev in sindikatov usklajujejo glede vseh vprašanj nacionalnega trga dela, tudi glede delovnih in bivalnih razmer migrantskih delavcev. Žal pa sindikati (tudi zaradi strukture njihovega članstva) prej kot promotorji delavskih in socialnih pravic vseh zaposlenih v Sloveniji (p)ostajajo predstavniki specifične skupine stalno zaposlenih slovenskih delavcev – državljanov, zato pri uveljavljanju interesov (rapidno izginjajoče, a za zdaj še vedno) večinske oblike zaposlovanja prihaja do barantanja s pravicami migrantov, prekernih delavcev in brezposelnih.¹⁶

Za zadostitev iluzije univerzalnosti in ublažitev maloštevilne, vendar vztrajne kritike njihovega nacionalističnega protekcionizma se ekskluzivistična politika predstavnikov organiziranega dela poskuša uravnotežiti z občasnim humanitarizmom (na primer zbiranje denarja in dobrin za delavce iz pogorelega samskega doma) ali partikularizmom (predlog o oblikovanju »minimalnih bivalnih in higienskih standardov za delavce migrante«). Ta konstrukcija posebnega, ločenega objekta, torej migrantskega oziroma neslovenskega delavca, ki je »žrtev« »brezvestnih« in »pohlepnihi« delodajalcev in zato potrebuje posebne normativne in integracijske ukrepe, vsekakor pripomore k lažšanju trpljenja *šibkega subjekta*, a hkrati močno ovira njegovo opolnomočenje, ki je nujni

¹⁷ Glej *Komunije IWW in Izjavo proti novi uredbi o kvoti delovnih dovoljenj za tuje delavce* v tej številki.

¹⁸ Eno ključnih organizacijskih orodij je oddaja na Radiu študent Viza za budućnost, katere geslo je *Od radnika do radnika za bolji život*. Glej www.radiostudent.si/categories.php?catid=239.

¹⁹ Glej *Izhodišča in zahteve IWW* v tej številki.

pogoj in hkrati rezultat odprave izkoriščanja: »Takšne vrste razlag rasizma lahko vidimo znotraj pristopov ... ki rasizem reducirajo na vprašanje identitete in reprezentativne politike. Tukaj se rasizem kaže kot manko reprezentacije. Ko rasizem konceptualiziramo tako, da ga izoliramo od drugih oblik dominacije. Predvideva, da je rasistična oblast v rokah dominantnih skupin in da se lahko izvaja tako rekoč tehnično. Odnosi oblasti, v katere je zamotan rasizem, ostanejo neraziskani« (Bojadžijev, 2006). Tovrstni poskusi zapolnjevanja domnevnega manka reprezentacije še dodatno afirmirajo sistemsko izključevanje, saj vir izvajanja diskriminatorne politike personificirajo v figuri individualnega kapitalista in njegovih »(ne)kulturnih« karakteristik. Vlogo kolektivnega kapitalista, torej državne migracijske politike in njenega odnosa z zasebnim kapitalom (v zadnjih letih je gospodarska rast in s tem rast BDP v Sloveniji v celoti odvisna od sektorjev gospodarstva, kjer je migrantsko delo paradigmatično, najbolj izstopa gradbeni sektor), torej pomen vzajemno utrujujočih odnosov oblasti, pa vztrajno marginalizirajo. Prav tako se skozi kreacijo partikularne »delavske kategorije« delavski razred razdeli in fragmentira. Naloga socialnega partnerstva tako postane balansiranje interesov posameznih podskupin, ki si postanejo konkurenčne, torej reprezentacija enega dela proti drugemu in ne reprezentacija dela proti kapitalu. Namesto izenačitve izhodiščne položaja se zahtevajo posebni pravilniki in »ugodnosti«, ki še dodatno krhajo solidarnost in s tem možnost resnične transformacije odnosov moči. Tako so socialni mehanizmi posredovanja, ki so nastali kot rezultat zgodovinskih delavskih in družbenih bojev, postali mehanizmi proizvodnje totalnega konsenza in reprezentacije, ki postajajo čedalje bolj zatiralni in disciplinarni instrumenti družbene kontrole in izključevanja.¹⁷

Zato je za dosego odprave sistemske diskriminacije nujna samoreprezentacija migrantskih delavcev. Zahvaljujoč samoorganizirani skupini migrantskih delavcev, ki je nastala konec leta 2007 in si nadela ime Nevidni delavci sveta/*Invisible Workes of the World* oziroma IWW, se je problematika izkoriščanja migrantskih delavcev razkrila v vseh svojih razsežnostih in skozi natančno analizo vzrokov odprla možnost boja za produkcijo novih pravic in resnično enakopravnost.¹⁸ Po enoletni terenski raziskavi, nešteto intervjujih in natančnih analizah zakonodaje, ki ureja zaposlovanje tujcev, so IWW decembra 2008¹⁹ predlagali skupen boj na podlagi naslednjih izhodišč in zahtev:

- Sprememba Zakona o zaposlovanju tujcev, ki naj vodi k preprečitvi izsiljevanja z različnimi statusi.
- Varstvo pred vsiljevanjem manj plačanih ali neplačanih nadur ter zadržanih ur in preprečitev šikaniranja in izsiljevanja na delovnem mestu.
- Spoštovanje kolektivnih pogodb: plačan dopust, prevoz na delo, malico, bolniški stalež (vključno s pravico do odškodnine), regres itd.
- Prepoved prelaganja stroškov proizvodnje na delavce (ponekod morajo delavci sami kupiti delovno obleko, zaščitno opremo, celo orodje). Prepoved prelaganja stroškov pridobivanja vizumov na delavce. Zagotovitev možnosti pregleda pogodb, ki jih podpisujejo delavci, kar jim je pogosto onemogočeno, ker ne razumejo jezika ali zaradi odtegnitve potrebnega časa.
- Izboljšanje življenjskih razmer v delavskih domovih in takojšnje prenehanje razširjene prakse neprikazovanja najemnin na plačilnih listah. Zagotovitev pravice do zasebnosti in združevanja v delavskih domovih ter absolutna prepoved nastanitve delavcev v kontejnerjih ali drugih provizoričnih oblikah nastanitve.

²¹ Točke njene intervencije na manifestaciji so bile posredovalnica dela Manpower, Ministrstvo za notranje zadeve ter Ministrstvo za finance. Glej www.njetwork.org/spip.php?article118.

– Upoštevanje glasu, potreb in interesov samih delavcev.

IWW nadaljujejo proces informiranja, opolnomočenja, samoizobraževanja, raziskav in razbijanja izoliranosti migrantnih delavcev ter širijo spekter delovanja tudi na prekerne delavce, s katerimi si delijo začasnost zaposlitve in neenakopravnost

v pravicah, izhajajočih iz dela. Tako so 27. aprila v sklopu antifašistične manifestacije Fronta za svobodo sveta²⁰ skupaj s Svetom za vsakogar in Socialnim centrom Rog tvorili kompozicijo, imenovano Vstaja nevidnih delavcev sveta,²¹ ki ji je uspelo izraziti skupne zahteve navidezno nezdržljivih: proti družbi kontrole in vladavini strahu, za zagotovljen dohodek, socialne pravice za vse, svobodo gibanja.

Katero državljanstvo?

Skozi kratek pregled razvoja azilne zakonodaje in predvsem administrativnih praks pristojnih teles lahko razberemo *de facto* odpravo pravice do azila in jasno strategijo usmerjanja migracij iz tretjih držav v režim kvotnega sistema delovnih dovoljenj. Migracija ljudi kot delovne sile tako vse bolj postaja edina legalna oblika migracij v EU, rezultat evropske migracijske politike pa ni dolgoročna naselitev in dodelitev vseh pripadajočih državljskih pravic (kakor pri azilu), temveč koncept krožnih migracij, ki predvideva zgolj začasne in izjemno prekerne statuse omejenih pravic. Migracijska politika EU tako postaja visoko razvit mehanizem, katerega cilj ni preprosto zadržati begunce in migrante zunaj Evrope, temveč spodbujanje procesa selektivne vključitve migrantov (tudi skozi ilegalizacijo) v funkciji potreb evropskega trga delovne sile. To transformacijo geografije prostora, ki je rezultat vzajemne aplikacije različnih oblik domopolitike zasebnih, državnih in nadnacionalnih oblasti, lahko razumemo kot multiplikacijo večplastnih »lateral« oziroma lateralnih prostorov proizvodnje in državljanstva, ki razbija koncept homogenizirajoče sile kapitala v razmerah neoliberalne globalizacije: »Brazdasti prostori produkcije, ki kombinirajo različne vrste delovnih režimov, ... so sodobne transnacionalne produkcijske mreže, podprte z zaporniškim [*carceral*, op. p.] načinom discipline dela« (Ong, 2006: 121, 124). Ta lateralnost, ki se veže na mobilnost in temporalnost meje, omogoča fragmentacijo statusov in delovnih režimov na istem ozemlju. »Latitude so narejene in 'ograjene' s kompleksnim nizom meja in zamejitev: z 'geopolitičnimi' mejami, ki artikulirajo njihovo 'transnacionalno' naravo, s pravnimi mejami, ki zavirajo migrantsko mobilnost in pravice, s kulturnimi in družbenimi omejitvami, ki jih proizvajajo procesi etnicizacije, z mejami produkcije, s časovnimi mejami, ki ločujejo različne historične čase in omogočajo njihov prevod v unitarni jezik vrednosti« (Mezzadra, 2007).

Ta proces lateralizacije se hkrati udejanja v proizvodnji hierarhije pravic kot tudi pravnih in političnih statusov, ki se nahaja v samem središču materialnih transformacij državljanstva v Evropi in ki še zdaleč ne zadeva zgolj migrantov. Kontinuirana produkcija različnih pravnih statusov, ki segajo od nelegalnega migranta do državljana, razbija do zdaj unitaren in univerzalen koncept državljanstva. Prav tako zakonodaja, ki regulira položaj migrantov iz tretjih držav, globoko posega tudi v dispozitive regulacije trga delovne sile (glej Basso in Perocco, 2003) in s tem v biopolitično upravljanje celotnih populacij. Agambenova analiza logike gospostva v stanju izjeme, ki velja v različnih mehanizmih internacije in ilegalizacije, se širi po celotnem družbenem prostoru in dejansko prežema celotno družbo. Tudi zato sta vprašanje migracij in

njihova ilegalizacija in kriminalizacija ključno osište in konec koncev bojišče vzpostavljanja demokratičnih političnih mehanizmov na kontinentalni ravni. Kljub temu je koncept evropskega državljanstva in s tem skupek političnih, socialnih in ekonomskih pravic (pri večini »ilegalcev« celo temeljnih človekovih pravic) – v Maastrichtski in Amsterdamski pogodbi (ki evropsko državljanstvo še dodatno inferiorizira kot »komplementarno«) ter Pogodbi za ustavo o Evropi oziroma njeni transgresiji v obliki Lizbonske pogodbe – izoblikovan po modelu modernih, nacionalnih političnih skupnosti, saj predvideva le seštevek državljanstev držav članic in kompetenco za njegovo dodeljevanje čvrsto ohranja v njihovih rokah.

In vendar na stotine gibanj, kakršni sta Svet za vsakogar in Nevidni delavci sveta, ki vsak dan na samem območju EU kakor na njenih mejah destabilizirajo poskus zaprtja telosa državljanstev pravic, priča o državljanstvi konstituciji, ki obstaja in se razvija ne glede na formalnopravne statutarne določitve ter udejanja odprt, nenehno revidirajoč se konstitucionalni proces za nastajajoče politično telo. O evropskem državljanstvu torej moramo razmišljati tako v formalnem, institucionalnem pogledu, kot v navezavi na družbene prakse, na politične in praktične sile, ki izzivajo formalne institucije državljanstva, bodisi da se vanjo vključijo bodisi da potiskajo k njeni razširitvi oziroma poglobitvi. Migrantske populacije v EU že desetletja preprečujejo stabilizacijo meja državljanstva in s tem meja Unije: »Migracijo lahko razumemo kot največje družbeno gibanje v zgodovini človeštva. Ne moremo je konceptualizirati kot substanco homogenizacije prebivalstva (kot recimo narod), niti ne gre za politično stabilizirano obliko, kakršna je delavski razred. Je nova oblika družbenega gibanja, ki zaseda in odpira nov družbeni prostor in nova polja konflikta.« (Bojadžijev, 2006) V nasprotju z institucionalno državljanstveno strukturo EU je Evropa migrantskih tokov globalni politični prostor, katerega meje se nenehno transformirajo, kar onemogoča jasno zamejitev med notranjostjo in zunanostjo in v katerem lahko govorimo zgolj o različnih stopnjah zunanosti. Zato se lahko samo strinjamo z Balibarjevo definicijo, da je »državljanstvo prej neka praksa in proces, kot pa neka stabilna oblika. Je vedno v nastajanju [*en devenir*, op. p.]«. (Balibar, 2007: 159) Gibanje migracij je nazadržna in ekscesivna sila, ki »nakazuje omejitve določenega razumevanja družbene integracije« in hkrati »perspektivo, v kateri migranti niso izjema od zgodovinsko raztezajočih se oblik demokratične participacije prek pridobitve polnega državljanstva. Boji migracij kažejo, da ne gre za to, da migranti postanejo polnopravni državljani – vztrajajo pri trditvi, da so to že.« (Bojadžijev, 2006)

Literatura

- AGAMBEN, G. (2004): *Homo Sacer. Suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana, Študentska založba.
- ARENDR, H. ([1948] 2003): *Izvori totalitarizma*. Ljubljana, Claritas.
- BALIBAR, É. (2001): *Es gibt keinen Staat in Europa. Racism and Politics in Europe Today*. New Left Review, 1/186.
- BALIBAR, É. (2004): *Strah pred množicami: Politika in filozofija pred Marxom in po njem*. Ljubljana, Studia humanitatis.
- BALIBAR, É. (2007): *Mi, državljani Evrope?: meje, država, ljudstvo*. Ljubljana, Založba Sophia.
- BASSO, P., PEROCCHO, F. (2003): *Gli immigranti in Europa. Diseguaglianze, razzismo, lotte*. Milano, Angeli.
- BECK, U., GRANDE, E. (2004): *Das kosmopolitische Europa*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- BOJADŽIJEV, M. (2006): *Does Contemporary Capitalism Need Racism?*
[HTTP://TRANSLATE.EIPCP.NET/STRANDS/02/bojadzijeve-strands01en](http://translate.eipcp.net/strands/02/bojadzijeve-strands01en).

- CURTIN, D. M. (1997): *Postnational Democracy. The European Union in Search of a Political Philosophy*. Hague, Kluwer Law International.
- GUHA, R. (1997): *Dominance without Hegemony. History and Power in Colonial India*. Cambridge (Ma), London, Harvard University Press.
- ISIN, ENGIN F. (2002): *Being Political: Genealogies of Citizenship*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- MAYER, F., PERNICE, I. (2003): La costituzione integrata dell'Europa. V: ZAGREBELSKY, G. (ur.): *Diritti e Costituzione nell'Unione europea*. Roma, Bari, Laterza.
- MEZZADRA, S. (2002): Immagini della cittadinanza nella crisi dell'a antropologia politica moderna. V: Gherardi, R. (ur.): *Politica, consenso, legittimazione. Trasformazioni e prospettive*. Roma, Carroci.
- MEZZADRA, S. (2004): The Right to Escape. *Ephemera*, Volume 4(3).
- MEZZADRA, S. (2005): *A postcolonial constitution for the European Union*.
http://www.goldsmiths.ac.uk/csisp/papers/mezzadra_citizen_subject.pdf.
- MEZZADRA, S. (2007): *Living in Transition. Toward a Heterolingual Theory of the Multitude*.
<http://translate.eipcp.net/transversal/1107/mezzadra/en>
- ONG, A. (2006): *Neoliberalism as Exception. Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Durham, NC, Duke University Press.
- RIGO, E. (2007): *Europa di confine. Trasformazioni della cittadinanza nell'Europa allargata*. Roma, Meltemi.
- ROMANO, S. (1918): *Corso di diritto coloniale*. Roma, Athenaeum.
- SASSEN, S. (2006): *Territory, Authority, Rights. From Medieval to Global Assemblages*. Princeton – Oxford, Princeton University Press.
- VATTEL, E. (1758): *Les droits des gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains*. Washington (D.C.), Carnegie Institution (1916).
- VOGELNIK, D. (1974): *Slovenski demografski trenutek 1970–2000*. *Ekonomika revija*, št. 1/74.
- WALTERS, W. (2002): *Secure Borders, Safe Haven, Domopolitics*. *Citizenship Studies*, VIII, 3.
- WEILER, J. H. H. (2002): *Ustava Evrope. Ali nova oblačila imajo cesarja?* Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.